

ТИЛНИ СЕВМАК – ВАТАННИ СЕВМАК ДЕМАКДИР

Жўрабек Қодиров

Тошкент гуманитар фанлар университети

Бу йил “Давлат тили тўғрисида”ги қонун қабул қилинганига 31 йил тўлар экан, унинг амалий қийматини тобора кўпроқ ҳис этамиз. Бу тарихий ҳужжат кўп асрлик маданий, илмий-маърифий ва бадий тафаккур маҳсули бўлган ўзбек тилининг қадди-бастини тиклаш учун қўйилган залворли қадам экани намоён бўлаверади. ЮНЕСКО маълумотига кўра, ҳозирги кунда дунёда 6 минг 909 тил мавжуд бўлиб, улардан 200 га яқини давлат тили мақомига эга. Тилимизнинг жозибаси, гўзал ифодаси, ҳиссиёти-ю нафосатини Навоий бобомиз нақадар теран тасвирлаган бўлса, ўтган асрда адабиёт вакиллари Абдулла Қодирий, Чўлпон, Ойбек, Ғафур Ғулом, Абдулла Орипов, Эркин Воҳидов, Озод Шарафиддинов эса ўз асарлари билан уни янада бойитишга ҳисса қўшган эди. Шундай маърифат пешволари қолдирган бой илмий мерос бугун эъзоз ва эҳтиромга сазовор.

Дарҳақиқат, бугун ўзбек тили давлат тили сифатида барча иш ҳужжатларида акс этмоқда, уни ривожлантириш бўйича кенг қўламли саъй-ҳаракатлар олиб бориляпти. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 21 октябрдаги “Ўзбек тилининг давлат тили сифатидаги нуфузи ва мавқеини тубдан ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-5850-сонли фармони билан ушбу сана “Ўзбек тили байрами куни” дея эътироф этилди.[1] Бундан ташқари, ушбу фармон ижроси доирасида Вазирлар Маҳкамасининг Давлат тилини ривожлантириш департаменти фаолияти йўлга қўйилиб, давлат органлари ва ташкилотлари, шу жумладан, маҳаллий ижроия ҳокимияти органларининг давлат тилини ривожлантириш, давлат тили тўғрисидаги қонун ҳужжатларига риоя этилиши устидан давлат назоратини ташкил қилиш мақсадида маънавий-маърифий ишлар самарадорлигини

ошириш, давлат тили тўғрисидаги қонун ҳужжатларига риоя этилишини таъминлаш масалалари бўйича маслаҳатчиси лавозими жорий этилди. Бу ҳам иш юритишни давлат тилида олиб борилишига хизмат қилади.

“Кимда-ким ўзбек тилининг бор латофатини, жозибаси ва таъсир кучини, чексиз имкониятларини ҳис қилмоқчи бўлса, мунис оналаримизнинг аллаларини, минг йиллик дostonларимизни, ўлмас мақомларимизни эшитсин, бахши ва ҳофизларимизнинг сеҳрли қўшиқларига қулоқ тутсин” дейди Президентимиз Шавкат Мирзиёев ўзбек тилига давлат тили мақоми берилганининг ўттиз йиллигига бағишланган тантанали маросимдаги нутқида. [2]

Ўтган давр мобайнида ўзбек тилини ривожлантириш, унинг софлигини сақлаш, давлат тилининг илм-фан тили сифатидаги нуфузини ошириш, ёшларга тўлақонли ўргатиш учун жуда катта амалий ишлар қилиняпти. 2006–2008 йилларда беш томлик

“Ўзбек тилининг изоҳли луғати” чоп этилди. Шу кунларда луғатнинг лотин алифбосидаги нашри тайёрланяпти. Унда 100 минг сўз бўлиши кутиляпти.

Лекин бу қанчалик самара бeryпти? Жамиятда бунинг таъсирини сезяпмизми? Нафақат ёшлар, балки катталар ўртасида тилга муносабат қандай?

Бугун ён-атрофда ўзбек тилига муносабат айтарли даражада ижобий эмас. Одамларнинг тил бойлиги тобора қашшоқлашиб бoryпти. Унинг ўрнига ижтимоий тармоқлар жаргонлари, русча ўринсиз сўзлар эгалляпти. Гарчи хориждан янги технологик атамалар кириб келиб, луғатимиздан бойитаётган бўлса-да, ўз тилимизни ундан аълороқ қадрлаш учун ҳеч биримиз масъулият ҳис этмаяпмиз. Тўғри, глобаллашув даврида чет эллардан кириб келаётган сўзларга эҳтиёжимиз бор, аммо унинг ўзбекча муқобилларини яратиш ва истеъмолга киритишни ҳам ўйлаб кўрсак, зарар қилмайди.

Кўча-кўйдаги реклама баннерлари, дўконлар пешлавҳалари, маиший хизмат кўрсатиш шохобчаларини ажнабийча аташ, ўзбек тилида

ёзилганларининг хатолар билан ифодаланиши тил жонкуярлари бўлган зиёлиларимиз томонидан кўп танқид қилиняпти ва бу бежиз эмас.

Биз нега тилимизни севмаймиз, уни қадрлашни ўрганмаймиз. Ахир жадидчи боболаримиз Абдулла Авлоний, Мунавварқори Абдурашидхонов, Маҳмудхўжа Бехбудий бундан бир аср муқаддам қанчалар куюнмаган эдиларми? Наҳот юз йилликдаги муаммолар ўзгармаган бўлса? Улуғ ёзувчимиз Абдулла Қодирий “Ўзбек тили камбағал эмас, уни камбағал дегувчиларнинг ўзи камбағал. Улар ўз нодонликларини ўзбек тилига тўнкамасинлар”, деганида қанчалар ҳақ эди. Маҳмудхўжа Бехбудий тилшунос сифатида “Икки эмас, тўрт тил лозим”, “Ҳар миллат ўз тили ила фахр этар”, “Тил масаласи”, “Сарт сўзи мажҳулдир”, “Сарт сўзи маълум бўлмади” сингари мақолалар яратди.[3] Илмий мақолалар, луғатлар тайёрлаш жараёни ҳануз давом этаётган экан, улар фақат қоғозлар қолиб кетяпти, уни халқ ичига олиб кириш механизмлари ишлаб чиқилмаганидан таъсири билинмаяпти.

Тилшунос олим Бахтиёр Менглиев “Маърифат” газетасида “Юртимизда ўзбек тили корпусларини яратиш қониқарли эмас. Бу соҳада олиб борилаётган илмий тадқиқот ишлари ўзбек корпус лингвистикасининг назарий асосларини ишлаб чиқиш, намуна сифатида бир-икки корпус лавҳаси яратиш жараёни босқичида турибди, холос”, деб ёзган эди. [4] Сўнгги ўн йилликда жадал ривожланаётган соҳага айланаётган корпус лингвистикасини яратиш нега оқсаяпти? Менимча, бу ҳам бош қотиришимиз лозим бўлган жиҳатлардан бири ҳисобланади.

Тил ўзлигимиздир, унда қадриятларимиз мужассам. Она сути билан қонимизга киради. Ўзбекча мулоқот қиламиз, фикримизни ифодалаймиз, куламмиз, йиғлайммиз. Тил бу кимлигимизни англаиб турувчи киёфамиздир.

Аммо оиладан бошлаб, ишхонамизга борганимизда ҳам бирорта бегона сўз кўшмасак, ўзимизни эркин ҳис қилмайммиз, гўё шу билан “салоҳиятимизни” намоиш

этамиз. Бу муаммо китоб ёки газета-журнал ўқимаганимиздан, сўзлашув луғатимиз камбағаллигидан далолат беради.

Ахир уйимизда ўзбекча мультфильмларни кўриб улғайган фарзандимиз билан мулоқот қилсак, унинг талаффузидаги адабий сўзлардан ҳайратга тушамиз, шундай эмасми? Демак, соф ўзбекона кўрсатувлар, бадий-адабий китоблар забонимизни бойишига хизмат қилиши шубҳасиз.

Тил ҳақида сўз кетар экан, саводлилик ва чиройли ёзув масаласини ҳам муаммо сифатида олиб чиқсак, хато бўлмайди. Ижтимоий тармоқларда матн тераётган ўғил-қизларимиз сўзларини тушуниб олиш учун қайта-қайта ўқишимизга тўғри келади, олий ўқув даргоҳи талабалари хуснихати орасидан чиройли ёзадиганларини саралаб олиш жуда ҳам мушкул иш. Бинобарин биз тил софлиги ва унинг гўзаллиги ҳақида гапирар эканмиз, таълимнинг илк даври – мактабданоқ ўқувчилар саводхонлигини қаттиқ назорат қилишимиз, уларни билимли қилиб тарбиялашни асосий вазифамиз деб билишимиз лозим.

Ҳар бир идорада ҳужжатлар билан ишловчи маълум бир бўлим бор. Тил бўйича энг кўп кузатиладиган муаммолар айнан ушбу бўлим фаолиятида кўп учрайди. Дейлик, идора маълум бир ташкилотга хат ёзса, ёки қандайдир ҳужжатни қабул қилса, ундаги услубий муаммолар яққол кўзга ташланиб қолади. Бугун энг кўтарилаётган долзарб масалалардан яна бири ҳам ана шу - ўзбек ҳужжатчилигини шакллантириш ва такомиллаштиришдаги энг муҳим ва долзарб масалалардан бири ҳужжатларнинг тили ва услуби масаласидир. Ҳар бир раҳбар, бошқарув муассасалари ходимлари, бир сўз билан айтганда, фаолияти иш ҳужжатлари тайёрлаш билан шуғулланадиган кишилар ўзбек тили имлоси, тиниш белгилари ва услубий қоидаларни пухта ва мукамал билмоғи керак. Акс ҳолда, пала-партиш, алмойи-алжойи, пойинтар-сойинтар ҳужжатлар қабул қилинаверади, ёки русча ёзиб, уни ўзбекчага ўгириб юраверамиз.

Яқинда Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Миллатлараро муносабатлар ва хорижий мамлакатлар билан дўстлик алоқалари қўмитаси сайтида Нидерландияда ўзбек тилини ўрганишга қизиқиш кучаяётгани ҳақида ўқиб қолдим. [5] Ўзбекистон Республикасининг Бельгия Қироллигидаги

элчихонасида Европа мамлакатларида ўзбек тилини ўрганишга бўлган қизиқишни қўллаб-қувватлаш масалаларига бағишланган учрашув бўлиб ўтган экан. Албатта, бу диққатга муносиб. Хорижликлар тилимизни ўрганишга қизиқаётган бир паллада ўзимизнинг лоқайд ва бефарқ бўлишимиз яхши эмас.

Фикримиз сўнгида шоира Зулфия Мўминованинг тил ҳақида ифтихор билан ёзган қуйидаги шеъри билан якунлайшни лозим топдик:

Менинг учун сендан улуғ йўқ, Она тилим - бузруквор шоҳим. Сен бордирсан демак, ўзбек бор, Она тилим - олампаҳоҳим.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. <https://lex.uz/docs/4561730>
2. [https://uza.uz/oz/politics/prezident-shavkat-mirziyevning-zbek-tiliga- davlat-tili- ma-o-21-10-2019](https://uza.uz/oz/politics/prezident-shavkat-mirziyevning-zbek-tiliga-davlat-tili-ma-o-21-10-2019)
3. [http://uza.uz/oz/culture/ikki-emas-t-rt-til-lozim-26-03- 2020?sphrase_id=23837835](http://uza.uz/oz/culture/ikki-emas-t-rt-til-lozim-26-03-2020?sphrase_id=23837835)
4. http://marifat.uz/marifat/v_pomosh_uchitelu-marifat/savol/1142.htm
5. [https://interkomitet.uz/bosh-sahifa-kir/niderlandijada-zbek-tilini-rganishga- b-lgan- izi-ish-kuchajmo-da/?lang=oz](https://interkomitet.uz/bosh-sahifa-kir/niderlandijada-zbek-tilini-rganishga-b-lgan-izi-ish-kuchajmo-da/?lang=oz)